

Herregårdenes tomme avlsbygninger – bygningsarkæologi og værdisætning som udgangspunkt for genanvendelse

Af cand.arch. Karina Beck, Aarhus

[...] det bør være en naturlig del af processen omkring en bygnings genanvendelse, at opmærksomheden henledes på arkitektoniske kulturarvsværdier med både æstetiske og kulturhistoriske aspekter med henblik på at føre disse værdier videre i bygningens nye brug. Og at en sådan målsætning bør være til stede, hvad enten der er tale om en prangende hovedbygning eller profan avlsbygning.¹

Sådan skriver arkitekt Sonja Marie Overgaard i sin artikel "Konvertering af herregårdenes avlsbygninger", hvor hun diskuterer, om arkitektoniske kulturarvsværdier kan indgå i en fremtidig genanvendelse af herregårdenes avlsbygninger.

Den samlede herregårdshelhed på Bidstrup Gods har stor værdi både arkitektonisk og kulturhistorisk. Foto: Dansk Center for Herregårdsforskning.

På flere af de danske herregårde opleves det, at især avlsbygningerne står tomme, da anvendelsesmulighederne i forhold til moderne landbrug er små.² På grund af de manglende funktioner vedligeholdes bygningerne ikke, hvilket gør, at de står og forfalder. Det er derfor nødvendigt at give bygningerne en ny funktion. Bygningerne indeholder mange værdier både i forhold til gårdanlæggets helhed og i forhold til de enkelte bygningsdele. Ved at foretage for store ændringer på bygningerne kan deres oprindelige bevaringsmæssige værdier gå tabt. Artiklen her tager udgangspunkt i den problemstilling, der opstår, når de tomme avlsbygninger skal have en ny funktion, uden at bygningernes værdier tilsidesættes. Samtidig sættes der fokus på, hvordan bygningernes bærende værdier kan inddrages, så stedernes historie bevares og kan være med til at skabe og understøtte bygningernes nye identitet.

Bygningsarkæologi og værdisætning

Et grundigt forarbejde kan skabe det bedste kendskab til en given bygning og dermed den bedste forudsætning for at bevare og bruge bygningens værdier. Det kan opnås ved at foretage bygningsarkæologi og efterfølgende udarbejde en værdisætning.

Bygningsarkæologi er arkæologiske undersøgelser af en bygning. Undersøgelserne giver kendskab til bygningens historie og dens nuværende tilstand, og de viser, hvor bygningens værdier ligger. Dermed gives et indblik i, hvad der bør bevares, og hvor det er nødvendigt at gribe ind.

Bygningsarkæologiske undersøgelser består overordnet af opmålinger, registreringer og arkivalske undersøgelser. Opmålinger af bygningen kan bruges til udarbejdelse af tegningsmateriale, hvis dette ikke forefindes. Det kan gøres både digitalt og analogt og kan foretages på hele bygninger, mens der også kan opmåles detaljer som for eksempel døre og vinduer.

Udover opmåling af bygningen og dens detaljer registreres disse ligeledes. Registreringerne kan blandt andet være beskrivelser af bygningens facader, rum, arkitektoniske elementer og elementernes tilstande. Ydermere består registreringerne også af grundig affotografering af bygningens elementer som et bilag til beskrivelserne.

En del af bygningsarkæologien er også arkivalske undersøgelser, hvor bygningens historie, tiden omkring dens opførelse og ændringer gennem tiden nærstudies. Her undersøges for eksempel gammelt tegningsmateriale blandt andet for at se, hvilke ændringer der er blevet foretaget i tidens løb.

Resultaterne af bygningsarkæologiske undersøgelser kan bruges til udarbejdelse af en værdisætning. En værdisætning er en kortlægning over en bygnings værdier. Her tages der udgangspunkt i miljømæssige, kulturhistoriske og arkitektoniske værdier. Der kigges altså på omgivelserne omkring bygningen, på bygningens historie og på bygningens arkitektoniske elementer og helhed. Værdisætningen kan bruges til

at vurdere, hvilke elementer der bør bevares, og hvor det kan være i orden at foretage større ændringer.

Herregården Bidstrup Gods

I sommeren 2019 tog jeg afgang fra Arkitektskolen Aarhus. I forbindelse med mit afgangsprøvearbejde arbejdede jeg med *Bidstrup Gods*, som er et godt eksempel på en herregård, hvor problematikken omkring de tomme avlsbygninger er gældende. *Bidstrup* er en herregård fra Barokken,³ hvor hovedbygningen næsten er fuldt restaureret. Helt så godt står det ikke til med størstedelen af avlsbygningerne i anlæggets stald- og ladegårde. Her står de fleste bygninger uden funktion og er flere steder i forfald.

I tre uger i februar 2019 blev størstedelen af *Bidstrup Gods'* avlsbygninger skitseopmålt, grundigt registreret og affotograferet, mens også herregårdens historie og ældre tegninger blev nærstuderet. Undersøgelserne gav et grundigt kendskab til gården og dens historie samt nuværende tilstand. Ydermere gav de et indblik i bygningernes bærende værdier, og resultaterne af undersøgelserne kunne derfor bruges til efterfølgende at udarbejde en værdisætning.

En værdisætning sætter fokus på, hvor kvalitetene i bygningerne ligger. Man undersøger derfor både konteksten og miljøet omkring bygningerne, ligesom man ser på historien og på selve arkitekturen. På *Bidstrup Gods* har det samlede anlæg stor kulturhistorisk værdi, mens forskellige elementer i avlsbygningerne overvejende har arkitektonisk værdi.

De arkitektoniske værdier knytter sig til, at bygningerne i stald- og ladegårde underordner sig hovedbygningen, som dermed kommer i fokus. Dette ses i bygningernes simple udtryk i blank mur med få

Agerumsladen på Bidstrup Gods er en stor del af det samlede herregårdsanlæg. Agerumsladen har mange værdier, blandt andet portgennemgangen med kamtakkede gavle, der markerer indgangen til det samlede anlæg. Foto: Karina Beck.

detaljer. Modsat ses hovedbygningen med pudsede facader og flere eksempler på facadeudsmykninger i form af elementer som vælske gavle, sandstensudsmykninger og smedjærnsgritter. Der er således et

tydeligt hierarki mellem anlæggets forskellige elementer, hvor hovedbygningen i kraft af sine mange fine detaljer og høje byggestandard står øverst i hierarkiet.

For at finde frem til en bygnings værdier kan det være fordelagtigt at foretage bygningsarkæologi. Bygningsarkæologiske undersøgelser omfatter blandt andet opmåling, både analogt og digitalt. Analoge opmålinger tegnes i hånden, og målene påskrives tegningen. Efterfølgende tegnes opmålingstegningen op digitalt. Foto: Karina Beck.

De arkitektoniske værdier tilskrives også rummenes udformning i staldene. Rummenes udformning skaber lange kig, og via de mange vinduer skabes et flot lysindfald, som også hører til de arkitektoniske værdier.

Ydermere knytter værdierne sig til agerumsladens konstruktion. Laden er bygget op af en højremskonstruktion, der er sjælden og velbevaret. Konstruktionen er størstedelen af oplevelsen i rummet og en stor del af det, som definerer laden. Det er især i ladens nordlige ende, hvor der ikke er foretaget ændringer, at værdierne findes.

De arkitektoniske værdier relaterer sig også til de arkitektoniske elementer, der definerer bygningerne som staldbygninger. Det er både bygningernes simple udtryk med få detaljer, men også elementer som støbejernsvinduerne, revledørene, kvistene med revleluger, bræddelofterne med tværgående bjælker og de lavloftede og lange rum.⁴

Værdisætningen af de arkitektoniske værdier viser blandt andet, at en stor værdi ved *Bidstrup Gods* er sammenhængen mellem hovedbygningen og avls-

Avlsbygningerne på Bidstrup Gods er simple i udtrykket, men har fine, værdifulde detaljer, som her ses i form af blandt andet kurvehanksbuede stik over dør og vindue, den rødmaledede revledør og kvisten med muret gesims og rødmalet revleluge. Foto: Karina Beck.

Staldene på Bidstrup Gods har arkitektoniske værdier i form af stobejernsvinduer, revledøre og bræddeloft med tværgående bjælker, men også i særdeleshed i form af det lange kig og lysindfaldet. De store stalde på Bidstrup viser tydeligt, at der er tale om en herregård af betydelig størrelse. Foto: Karina Beck.

bygningerne og det fokus, der lægges på hovedbygningen. Avlsbygningerne er simple i deres udtryk og med få detaljer, og dermed underordner de sig hovedbygningens mere dekorative ydre.

I fredningssagen om *Bidstrup Gods* lægges der i de kulturhistoriske værdier vægt på det samlede anlæg og avlsbygningernes oprindelige funktioner og deres udtryk som funktionsbygninger:

Den kulturhistoriske værdi ved Bidstrup er i det ydre knyttet til anlægget som en fremragende repræsentant for barokkens totalanlæg. Det helstøbte anlæg med hovedbygning, staldgård og ladegård er anlagt i overensstemmelse med barokkens forskrifter og komponeret som et fuldstændigt symmetrisk og aksefast anlæg [...] Den kulturhistoriske værdi for alle funktionsbygningerne i stald- og ladegårdene knytter sig i det ydre til bygningerne som en del af det samlede anlæg samt til deres oprindelige funktion, der stadig kan aflæses i porte, kviste med læsseluger og staldvinduer. Herudover underordner de sig den elegante og finere hovedbygning ved at være lavere og enklere i udtrykket og signalerer dermed, at de er funktionsbygninger.⁵

En stor del af gårdens bærende værdier befinder sig altså i gårdens samlede helhed (både arkitektonisk og kulturhistorisk). Det vil sige, at foretages der store ændringer på de tomme avlsbygninger, vil det betyde, at store dele af gårdens bærende værdier fjernes. Dette understreger vigtigheden af at inddrage eller have tanke for værdierne, når bygningerne skal have en ny funktion.

Små tiltag kan gøre en stor forskel

Bygningsarkæologi og en værdisætning er med til at give kendskab til en bygnings tilstand. Hvis tilstanden kræver det, kan det være nødvendigt at foretage store tiltag for at kunne bevare bygningen. Godsejer på *Højriis Slot* Vibeke Schwerin beskriver meget si-

gende, hvor svært det kan være at bevare, når der af nødvendighed skal foretages større ændringer:

Som vi fik restaureringsarbejderne til at skride frem, blev det en større og større udfordring at få nyt og gammelt til at glide over i hinanden uden skarpe kanter. Vores standardvending til håndværkerne var: "Det må ikke blive for pænt og for glat". Der er en egen vemod ved at sætte malerkosten på en væg, for lige der i det sekund forsvinder tiden for alvor.⁶

Citatet understreger vigtigheden af at bevare og betydningen af at foretage mindst muligt, så stedernes historie og fortællinger kan bevares bedst muligt. På *Bidstrup Gods* har godsejerparret Helle og Geert Honnens de Lichtenberg og deres to døtre en stor kærlighed til heste og ridning. Dette har betydet, at de for nylig har etableret et mindre ridehus i den nordlige ende af herregårdens agerumslade. Laden er næsten urørt, og de elementer, som er tilføjet, er reversible og kan dermed fjernes igen på et senere tidspunkt, hvis det skulle blive nødvendigt. I samme forbindelse bruges den gamle herskabsstald endnu til heste, og af denne grund er stalden restaureret, og interiøret står i store træk originalt og velbevaret. I begge tilfælde får bygningerne en funktion, de vedligeholdes, og deres værdier bevares. Begge tilfælde er gode eksempler på, hvordan der kan bevares bedst muligt, og hvordan små tiltag kan give en bygning en ny funktion.

Fremtidens herregård skal opleves

"Fremtidens Herregård" er et initiativ af Realdania,⁷ der blandt andet tager udgangspunkt i problematik-

ken omkring de tomme avlsbygninger, og hvordan problemet kan løses. I initiativet opsættes eksempler på, hvordan blandt andet oplevelsesøkonomi kan være med til at give de tomme avlsbygninger nye funktioner. At åbne for oplevelsen af herregårdene vil skabe indtægtskilder og mere liv på gårdene i form af eksempelvis medarbejdere og gæster.⁸ Udover at bygningerne vil få en ny funktion, vil det, i forbindelse med brugen af bygningerne, være nødvendigt at vedligeholde dem, og bygningerne vil dermed ikke forfalde, som det eksempelvis ses med nogle af de tomme staldlænger på *Bidstrup Gods*.

Realdania mener, at man kan bruge naturen, arkitekturen og historien til "at give herregårdene en unik position i oplevelsesøkonomien".⁹ Ved at tage udgangspunkt i de miljømæssige, arkitektoniske og kulturhistoriske værdier og bruge dem til at etablere nye funktioner skabes der et fokus på de elementer, som Realdania beskriver. Det åbner for mange muligheder, som kan betyde mere kreativitet og aktivitet på gårdene eller lærerige forløb omkring historien. En mulighed er også for eksempel at sælge produkter med udgangspunkt i, at de er fra herregården.¹⁰ På *Bidstrup Gods* er der netop fokus på oplevelsesøkonomien. Her udlejes boliger, som er etableret i dele af avlsbygningerne i staldgården. Ved at etablere boliger kommer der liv på gården, som der også har været før i tiden, og samtidig vedligeholdes bygningerne, og det er muligt at bevare flere af de bærende værdier.

Videreførelse af avlsbygningernes værdier

Ved at tage udgangspunkt i herregårdenes og avlsbygningernes bærende værdier bliver der sat fokus på gårdenes historier og deres mange fortællinger. Der skabes muligheder og gives indblik i, hvad nye funktioner kan indeholde. Det kan både være med fokus på omgivelserne og arkitekturen og på historien og fortællingen om herregården. Det kan derfor være fordelagtigt at få foretaget bygningsarkæologiske undersøgelser og at få udarbejdet en værdisætning. Via dette skabes et indblik i, hvori værdierne består, og hvor det er nødvendigt at gribe ind. Med udgangspunkt i værdisætningen kan nye funktioner udarbejdes, og bygningernes bærende værdier videreføres, mens de også er med til at skabe nye lag i fortællingen om herregårdene.

Herskabsstalden, som blev opført sammen med størstedelen af anlægget i midten af 1700-tallet, bruges endnu som hestestald. Stalden er restaureret og står i store træk original og velbevaret med udskårne og bemalede båse. Foto: Kirsten Nijkamp.

På Bidstrup Gods tildeles det samlede anlæg stor værdi. Her underordner avlsbygningernes simple udtryk sig hovedbygningens mere dekorative ydre, som derfor kommer yderligere i fokus. På billedet ses blandt andet hovedbygningens vælske gavle, mens også smedejernsgitteret på balkonen kan anes. Foto: Karina Beck.

Noter:

- 1 Overgaard, 2010, s. 200.
- 2 Realdania, 2009, s. 7.
- 3 Barokken er en arkitektonisk stilperiode, der opstod i Rom, og som varede fra cirka 1650 til cirka 1750.
- 4 Egen værdisætning fra min bygningsarkæologiske rapport omhandlende *Bidstrup Gods*.
- 5 Bendsen, 2014, s. 6-7.
- 6 Schwerin, 2009, s. 53.
- 7 Realdania er en filantropisk forening, der støtter projekter inden for det byggede miljø med det overordnede formål at forbedre vores livskvalitet, www.realdania.dk.
- 8 Realdania, 2009, s. 8.
- 9 Realdania, 2009, s. 10.
- 10 Realdania, 2009, s. 10.

Litteratur:

- Beck, Karina: *Bidstrup Gods, Redegørelse*, Aarhus, 2019.
- Bendsen, Jannie Rosenberg: *Fredningssag på Bidstrup Gods*, Kbh., 2014.
- Davidson, Nina Ventzel: "Kulturarens usynlige konstruktioner. Dokumentation – et vindue til fortiden", i: *Herregårdshistorie*, årg. 4, 2009, s. 9-15.
- Overgaard, Sonja Marie: "Konvertering af herregårdenes avlsbygninger – iscenesættelse af arkitektoniske kulturarvsværdier", i: Signe Steen Boeskov, Dorte Kook Lyngholm og Mikael Frausing (red.): *Det pryder vel en Ædelmand. Festskrift til Carsten Porskrog Rasmussen i anledning af hans 50-års fødselsdag*. Auning, 2010.
- Overgaard, Sonja Marie: *Værdiforskydninger i arkitektonisk kulturarv*, Aarhus, 2013.
- Realdania: Hvidbog: *Fremtidens Herregård*, København, 2009.
- Schwerin, Vibeke: "Højriis – et gys af en herregårdshistorie", i: *Herregårdshistorie*, årg. 4, 2009, s. 47-55.

Hjemmesider:

- www.fremtidensherregaard.dk
- www.realdania.dk